

صنعت گردشگری و منظر بومی

بافت تاریخی اصیله؛ رابطه دوسویه صنعت گردشگری و منظر بومی*

سهیل اسکندرزاده

کارشناس ارشد مدیریت پروژه، دانشگاه شهید بهشتی

soheil.esgandarzadeh@gmail.com

چکیده

بافت‌های تاریخی به‌عنوان هسته‌های شکل‌گیری و توسعه جوامع بشری در طول تاریخ در میراث فرهنگی و بازتاب منظر بومی اهمیت ویژه دارند. در دهه‌های اخیر همزمان با توسعه صنعت گردشگری این بافت‌ها از نقشی دیگر در حیات شهر بهره‌مند شده و به‌عنوان مقاصد گردشگری تأثیر مهمی در زندگی اقتصادی امروز شهرها دارند. تضارب اهداف در توسعه صنعت گردشگری از یکسو و احیا و بازنمایی ارزش‌های فرهنگی و منظر بومی در این بافت‌ها از چالش‌های پیشرو در برنامه‌های احیا و مرمت بافت‌های تاریخی به ویژه در کشورهای در حال توسعه به شمار می‌رود. بافت‌های تاریخی شهرهای مراکش نمونه بارزی از این تقابل است. احیا و مرمت بافت تاریخی شهر اصیله که با هدف "حفاظت از بافت کهن با اعطای نقش عمده به گردشگری" صورت گرفته و به تبع آن منظر بومی بافت تاریخی شهر اصیله در ابعاد مختلف چه مثبت و چه منفی، متأثر از چنین رویکردی است.

این نوشتار به دنبال آن است تا با برشمردن سلسله راهبردها و اقدامات صورت گرفته در طرح احیا و مرمت بافت تاریخی شهر اصیله از یکسو و مشاهدات میدانی از سوی دیگر میزان تأثیر این اقدامات در احیا و بازنمایی منظر بومی شهر اصیله را مورد پرسش قرار دهد. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که برنامه بازسازی و احیا مدینه به صورت تیغی دو لبه در جهاتی منظر بومی شهر را تقویت و در جهاتی نیز مغشوش کرده است. این اقدامات در بعد کالبدی به افزایش خوانایی و ارتقاء کمی بافت کمک کرده اما در بعد کیفی و زندگی بومی تأثیری منفی بر جای گذاشته است. اگرچه مداخلات گردشگر پسند و فعالیت‌های متعاقب آن نسبت به شهرهایی توریستی‌تر مراکش کمتر مخرب بوده است.

واژگان کلیدی

بافت تاریخی، مرمت شهری، گردشگری شهری، منظر بومی، اصیله.

مقدمه

قدیمی در شهرهای کشور مراکش که به «مدینه» شهرت دارند و مطابق با برنامه توسعه فرانسوی کاملاً از دخل و تصرف توسعه شهری مدرن در امان مانده‌اند، نمونه بارزی از این چالش میان اهداف توسعه‌ای گردشگری و اهداف فرهنگی حفظ میراث و منظر بومی شهرها به شمار می‌روند.

در این تحقیق تلاش بر این است تا تأثیر گردشگری شهری بر منظر بومی فضاهای شهری کهن شهر اصلیه مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و آثار مثبت و منفی چنین اقدامی در بافت تاریخی مورد بررسی معرفی شود. این تحقیق درصدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- گردشگری شهری چه تأثیری در احیاء بافت تاریخی شهر اصلیه داشته است؟
- پروژه احیاء بافت تاریخی مدینه از جنبه‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، دسترسی و حمل‌ونقل و تأسیسات و تجهیزات شهری چه تأثیراتی در منظر بومی شهر اصلیه داشته است؟

مسئولانه به هر نوعی از انواع گردشگری اطلاق می‌گردد که به روش‌هایی با بیشترین مسئولیت‌پذیری را در حوزه‌های مختلف را برای گردشگر انجام پذیرد (همان).

این نوع گردشگری مشتمل بر ویژگی‌های ذیل است:

- کم کردن تأثیرات منفی اجتماعی، اقتصادی، محیط زیستی
- ایجاد مزایای اقتصادی بیشتر برای ساکنان بومی و ارتقاء سطح رفاه در جامعه میزبان
- کمک به بهبود شرایط کاری و دسترسی به صنعت
- کمک به مشارکت ساکنان بومی در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.
- تقویت مشارکت‌های مثبت به منظور حفظ میراث طبیعی و فرهنگی با قبول تنوع در آن
- کمک به حصول تجارب لذت‌بخش بیشتر برای گردشگران از طریق ارتباطات معنادار با ساکنان بومی و فهم عمیق‌تر از مسائل فرهنگی، اجتماعی، محیط زیستی بومی
- تأمین تسهیلات برای گردشگران دارای معلولیت جسمی
- افزایش حساسیت گردشگران به فرهنگ جامعه میزبان، ترغیب گردشگران از یکسو و گردشگر پذیران از سوی دیگر به احترام متقابل و ایجاد حس غرور و اعتماد به نفس

بافت تاریخی و منظر بومی شهر اصلیه

اصلیه در شمال غرب مراکش در ۴ کیلومتری جنوب شهر تانژه قرار دارد. جمعیت این شهر حدود ۳۰,۰۰۰ نفر است و درآمد اصلی ساکنان آن از طریق ماهیگیری و کشاورزی بوده ولی صنعت

امروز دیگر تنها برای فضاها و بناهای کهن استفاده‌های صرفاً فرهنگی در نظر گرفته نمی‌شود، بلکه ارزش تجاری، اداری و گردشگری نیز مدنظر است. هدف اساسی باز زنده سازی بافت‌ها و فضاهای تاریخی شهرها، توسعه محیط زندگی برای انسان‌هاست. این هدف با رویکردهای اهداف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مورد توجه و برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد. به طوری که در حقیقت در احیاء بافت‌های تاریخی شهرها، حفظ ارزش‌های فرهنگی یکی از مهم‌ترین انگیزه‌هاست. از سوی دیگر، مکان‌های فرهنگی و بافت‌های تاریخی اهمیت ویژه‌ای در مباحث گردشگری شهری دارند و رابطه متقابلی میان توسعه گردشگری شهری و باز زنده سازی بافت‌های تاریخی وجود دارد. البته این موضوع نیز قابل توجه است که گردشگری شهری به عنوان ابزاری دوسویه هم می‌تواند به ایجاد آثار مثبت در بهبود کیفیت بافت‌های تاریخی کمک کند و هم از طرفی منجر به آسیب‌هایی به بافت تاریخی شود که زندگی و حیات آن را تحت تأثیر قرار دهد. بافت‌های

گردشگری شهری^۱

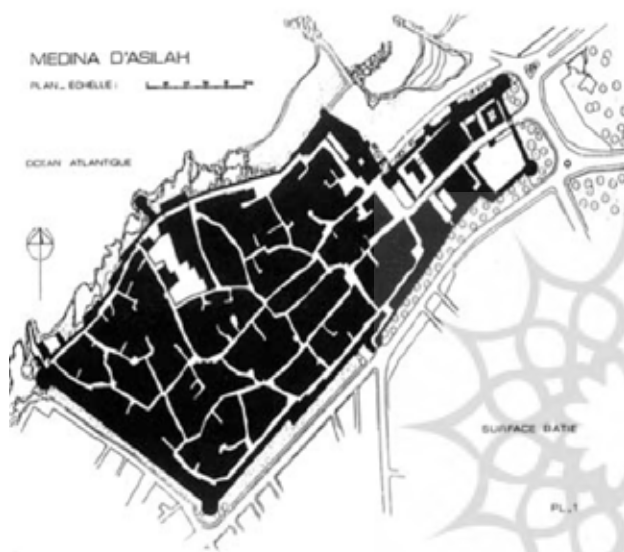
گردشگری شهری عبارت است از مسافرت به شهر با انگیزه‌های مختلف بر پایه جاذبه‌های گوناگون، امکانات و تسهیلات شهری که در شخص ایجاد جذابیت و انگیزه می‌نماید (موحد، ۱۳۸۶).

منظر بومی و گردشگری

منظور از منظر بومی، ابعاد مفهومی آن بخش از منظر است که حاصل تعامل انسان مسکون در بخشی ویژه از زمین با طبیعت و بستر شکل دهنده به آن است. در این مفهوم هر آنچه محصول رابطه رفت و برگشتی انسان با محیطش در طی قرن‌ها باشد که دیگر به عنوان هویت و بخشی از فرهنگ آن خطه یا سرزمین به شمار رود، منظر بومی آن سرزمین است. در این تعریف منظر با ویژگی عینی-ذهنی خود (منصوری، ۱۳۸۳)؛ (آل‌هاشمی و دیگران، ۱۳۹۵) محمول تاریخ و گذشت زمانی است که ویژگی بومی بودن به مفهوم: منسوب به بوم، اهل محل، اهل ناحیه، محلی (<http://www.jasjoo.com/books/wordbook/fa>) بر آن مترتب است. یافتن این ویژگی‌ها اگرچه در بستر تغییر یافته مدینه‌های تاریخی شهرهای مراکش کار آسانی نیست اما این نوشتار با تکیه بر مشاهدات میدانی سعی در شناخت و سنجش میزان توجه به آن‌ها در برنامه احیاء بافت تاریخی شهر اصلیه را دارد.

از سوی دیگر با توجه به اهمیت بوم و فرهنگ بومی در توسعه گردشگری، در سال‌های اخیر در جهت توجه به بافت و فرهنگ بومی مقصد گردشگری، نوعی گردشگری با عنوان گردشگری مسئولانه^۲ مورد توجه قرار رفته است. در این مفهوم، گردشگری

آن روبرو هستیم حاکی از تغییراتی است که در منظر بومی بافت تاریخی اتفاق افتاده، این تداخل در بخش منظر مردمی و نماهای شکل‌دهنده به معابر قابل پیگیری است. آنچه مشخص است آنکه، پروژه حفاظت از بافت تاریخی اصیله منجر به ایجاد تغییراتی در منظر بومی آن شده است. در ادامه به بررسی تأثیرات این پروژه بر منظر بومی بافت تاریخی شهر و دلایل آن خواهیم پرداخت. (تصویر ۱) و (تصویر ۲).

تصویر ۱. بافت تاریخی شهر اصیله.

مأخذ: The Aga Khan Award for Architecture, 1989.

تصویر شماره ۲. عکس هوایی از بافت تاریخی شهر اصیله
مأخذ: El Harrouni, 2010.

گردشگری نیز به سرعت در حال رشد به عنوان یکی از منابع مهم درآمدی شهر است. به دلیل وجود آب‌وهوای مطبوع، در کل سال گردشگران به این منطقه می‌آیند و در فصل تابستان نیز مهم‌ترین فستیوال ۳ هنری کشور مراکش در آن برگزار می‌شود (El Harrouni, 2010).

طی بازدید از مدینه اصیله، ویژگی‌های شاخص منظر شهری به صورت زیر قابل بیان است:

مدینه اصیله دارای ویژگی‌های مشابه و متفاوتی نسبت به سایر مدینه‌های کشور مراکش است. خیابان اصلی شهر، دروازه‌های اصلی را به هم متصل می‌کند و مابقی خیابان‌ها در جهت شمال-شرق، جنوب-غرب به مناطق مسکونی سرویس می‌دهند. وجود معابر باریک و درعین حال معابر جدیدالاحداث با عرض بیشتر از ویژگی‌های این بافت است. قصبه شهر، دژ مستطیل شکلی است که از دوران پرتغالی‌ها به جا مانده و در حال حاضر فضای بازی است که شامل واحدهای کوچک مسکونی و تجاری است. تنوع سبک‌های معماری درون بافت شامل معماری سنتی، نئوکلاسیک و نوساز امروزی، از دیگر ویژگی‌هایی است که می‌توان به آن اشاره نمود. نماهای سفید رنگ از ویژگی‌های شاخص این بافت است که در حرکت در گذرهای مدینه نقاشی‌های دیواری با رنگ‌های متنوع بر روی این نماهای سفید خودنمایی می‌کند. تزیینات ویژه درهای ورودی و پنجره‌ها نیز از دیگر ویژگی‌های منظر ساز بافت تاریخی اصیله به شمار می‌رود. کوچه‌های باریک و پیچ‌خورده و بازی نور و سایه بر کف کوچه‌ها و دیوار سفید خانه‌ها در گشایش‌های میان بافت که به خدمات محله اختصاص دارد منظر عمومی شهر اصیله را شکل می‌دهد. هم‌جواری با ساحل و دیوار حایل میان شهر و ساحل نیز در ساخت ادراک منظر از بافت تاریخی اصیله تأثیر بسزایی دارد.

در دخل و تصرفات اخیر در مجاورت گذرهای شهر تاریخی (عمدتاً گذرهای جدیدالاحداث) عملکردهایی که پاسخگوی نیازهای صنعت گردشگری است همچون کافه‌ها، رستوران‌ها و عملکردهای تجاری فروش صنایع‌دستی به چشم می‌خورد. نکته بسیار قابل توجه در زمان بازدید از شهر اصیله که در اواخر شهریورماه اتفاق افتاد، خلوتی بیش از اندازه فضاها و معابر شهری بود که به چشم ناظرین و بازدیدکنندگان می‌آید. به عبارتی دیگر، تفاوت عمده‌ای که مدینه اصیله با سایر مدینه‌های مراکشی دارد را می‌توان این‌چنین بیان کرد که مدینه اصیله شهری است که در آن جریان زندگی بومی ساکنین کمتر به چشم می‌خورد. مؤلفه‌های شکل‌دهنده به منظر بومی شهر اصیله را می‌توان در بافت کوچه‌ها و مراکز محلات آن، در نماهای شکل‌دهنده به معابر شهری از فرم و سبک معماری تا رنگ و تزیینات، در برخورد شهر با ساحل اقیانوس و مهم‌تر از آن در منظر مردمی فعال در بافت جستجو کرد. آنچه امروزه به‌عنوان منظر شهری مدینه اصیله با

تصویر ۴ و ۵. گذرهای خلوت مدینه اصیله. عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

پروژه باز زنده سازی بافت تاریخی اصیله
پروژه باززنده‌سازی بافت تاریخی اصیله در سال ۱۹۷۸ آغاز شد. در این پروژه سایت‌های تاریخی مانند حصار پرتغالی‌ها، برج الکمرای ۴ و قصر ریسونی ۵ به صورت کامل بازسازی و بسیاری از فضاهای عمومی جهت عملکردهای تجاری باززنده‌سازی شدند. کف سازی خیابان‌ها اصلاح شد و خانه‌های تاریخی مطابق الگوهای سنتی بازسازی شدند. در سال ۱۹۸۹ طرح احیاء و بازسازی اصیله موفق به کسب جایزه آقاخان شد و توجه به هماهنگی ساختمان‌ها با بافت مسکونی و ایجاد رابطه متقابل بین مهارت‌های محلی و بیرونی از دلایل کسب این جایزه اعلام شد (El Harrouni, 2010). امروز در نتیجه این برنامه احیاء و بازسازی، مدینه شهر بیشتر

تصویر ۳. قصر ریسونی. عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

به‌عنوان شهری موزه‌ای و مقصدگردشگران و ساکنین غیربومی که برای گذران اوقات فراغت به شهر مراجعه می‌کنند، مطرح است. در جریان باز زنده سازی مدینه اصیله، المان‌های تاریخی و ابنیه مدینه مورد بازسازی قرار گرفت، علاوه بر آن توسعه زیرساخت‌ها و تجهیزات شهری از دیگر مواردی است که در شهر به چشم می‌خورد. در سطح مدینه دسترسی‌ها اصلاح و پارکینگ‌های عمومی پیش‌بینی شده است (Ibid). با حرکت در گذرهای خلوت شهر، نقاشی‌های دیواری بر روی جداره‌های سفید شهر به وضوح خودنمایی می‌کند و حاکی از تأثیرات فستیوال هنری کشور مراکش و توسعه فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی است. از دیگر مواردی که در بافت مدینه می‌توان به آن اشاره کرد توسعه گردشگری و فرهنگ است به گونه‌ای که فعالیت‌های مرتبط با صنعت گردشگری نظیر احداث هتل‌ها، کافه‌ها و رستوران‌ها و غرفه‌های فروش صنایع‌دستی و ... از موارد قابل ذکر می‌باشند.

تصویر ۶. نقاشی‌های دیواری که در جداره‌های شهری خودنمایی می‌کند.

عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۸. اصلاح کف‌سازی معابر. عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

مناطق مسکونی از طریق بازسازی خانه‌های در معرض تخریب است. ساخت و سازهای مجدد صرفاً در محدوده‌های محصور با دیوارها امکان‌پذیر است. ابنیه جدید به همان سبک و سیاق بناهای تاریخی اسپانیایی و پرتغالی ساخته شده‌اند. تیرها و ستون‌ها از جنس بتن مسلح و در بعضی قسمت‌ها از دیوارهای باربر آجری بهره گرفته شده و سقف‌ها به‌وسیله تیرهای آهنی و آجرهای توخالی اجرا شده است. رایج‌ترین نوع مصالح برای دیوارها بتن و آجر توخالی است. نمای بیرونی از جنس سیمان با روکش نهایی آهک پوشیده شده است. عموماً از کاشی‌های با طرح سنتی و قطعات چوبی از درخت سدر برای بازسازی استفاده شده است. شایان‌ذکر است در بناهای موجود و قابل‌استفاده عملیات بازسازی و احیاء بناها با روش‌ها و مصالح سنتی صورت پذیرفته است (El Harrouni, 2000 & Eunice, Nd)

در بافت مدینه اصیله، تغییر کاربری بناهای تاریخی و تزریق خدمات جدید به بافت، هم در راستای پاسخگویی به نیازهای روزمره شهروندان و هم در راستای پاسخگویی به نیازهای صنعت گردشگری مشاهده می‌گردد. به‌عنوان مثال کاخ ریسونی به مجموعه فرهنگی تبدیل شده است و فضاهایی به شکل استودیو برای بازدید هنرمندان و گردشگران در زمان برگزاری جشنواره بزرگ فرهنگی-هنری در کاخ تعبیه گردیده و یک آمفی‌تئاتر در فضای باز در بخش قدیمی شهر در میان دیوارهای پرتغالی، یک لنگرگاه در بندر موجود برای توسعه فعالیت‌های تجاری و در نهایت یک تفرجگاه ساحلی در ساحل اقیانوس بنا گردیده است. علاوه بر آن برخی از عملکردها نظیر کافه‌ها و رستوران‌ها در برخی از نقاط بافت (به‌ویژه در مسیرهای گردشگری) جانمایی شده‌اند و برخی از واحدهای تجاری به فروش صنایع دستی اختصاص یافته‌اند (El Harrouni, 2000 & Eunice, Nd). ساخت هتل‌ها درون بافت تاریخی از دیگر اقداماتی است که به نیاز صنعت گردشگری پاسخ می‌دهد. همچنین تأمین پاره‌ای از امکانات شهری شامل امکانات اجتماعی، تحصیلی و آموزش حرفه‌ای از دیگر مصداق‌های توجه به نیازهای بومی است.

تأثیرات پروژه باز زنده سازی بافت تاریخی اصیله بر منظر بومی شهر

همان‌گونه که بیان شد باز زنده سازی بافت تاریخی اصیله با در اولویت قرار دادن صنعت گردشگری صورت پذیرفته است، در نتیجه چنین اقدامی، تأثیرات مثبت و منفی زیادی بر منظر بومی مدینه قابل بررسی است. امروزه شهر اصیله به‌عنوان یک مقصد گردشگری و شهری نمایشگاهی برای توریست‌ها از جذابیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. نکته شاخصی که با حرکت در گذرهای شهر به ذهن خطور می‌کند، فقدان حیات جمعی و زندگی فعال شهروندان بومی به گونه‌ای که در گذشته در جریان بوده است. در این شهر دیگر اثری از هویت بومی و سبک زندگی سنتی به چشم نمی‌خورد، با حرکت در معابر آن چیزی که بیش از همه به چشم می‌خورد خلوتی و سکوت بیش از حدی است که در نگاه اول، شهری غیرفعال را به چشم ناظر می‌آورد. برای توضیح بیشتر موضوع، در ادامه تأثیرات مثبت و منفی پروژه باز زنده سازی بافت تاریخی اصیله بر منظر بومی شهر بیان می‌شود. اگرچه در طرح با تأکید بر فضاهای جمعی، تلاش شده است تا سرزندگی بافت تأمین شود. آن چنان‌که طی بازدید از مدینه اصیله، ویژگی‌های مثبتی در بافت قابل‌شناسایی است. از این موارد می‌توان به بهبود وضعیت و نظم‌بخشی به فضاهای جمعی اشاره کرد، به‌گونه‌ای که درون بافت، فضاهای باز جمعی مشاهده می‌شود که هم منجر به ایجاد تعاملات اجتماعی شده و هم تراکم بافت تاریخی را تعدیل می‌نمایند. از دیگر موارد شاخص بازسازی معابر عمومی و اصلاح کف‌سازی آن‌ها است، به‌منظور زیباسازی بیشتر فضاهای شهری از یک الگوی موج مانند (نوعی اشاره به اقیانوس که شهر در ساحل آن شکل گرفته نیز دارد) در کف‌سازی اغلب خیابان‌ها الهام گرفته شده است. از دیگر موارد مثبت قابل ذکر، بهبود سیمای شهری و بهبود وضعیت

تصویر ۷. توجه به ایجاد فضاهای جمعی در بافت.

عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۱۰. استقرار واحدهای فروش صنایع دستی در بافت.
عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۹. تنوع معماری در بافت تاریخی. عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۱۱. اختصاص کاربری‌های متناسب با صنعت گردشگری در بافت.
عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۱۲. ایجاد کسب و کارهای مرتبط با صنعت گردشگری.
عکس: سهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

از دیگر موارد که منجر به ایجاد تأثیرات مثبت بر بافت تاریخی شهر اصلیه شده است می‌توان به بهبود شبکه دسترسی اضطراری، ساخت و تدارک پارکینگ عمومی و ایجاد پیاده راه‌ها و فضاهای فراغتی اشاره نمود (Ibid). علاوه بر آن برگزاری مهم‌ترین فستیوال هنری مراکش در فصل تابستان در این شهر به تقویت جلوه‌های فرهنگی آن کمک نموده است و تأثیری مثبت در احیای فعالیت‌های مربوط به صنایع دستی و حفظ هویت فرهنگی منطقه داشته است. اگرچه برگزاری همین فستیوال که اصلیه را به مهم‌ترین مقصد هنرمندان عرب در سال تبدیل کرده است، خود نوعی اعتراض مردمی را در عدم بهره‌گیری از نیروها و منابع بومی به همراه داشته است (Eunice, Nd). از طرفی دیگر برگزاری این فستیوال تأثیرات مثبتی در بهبود وضعیت اقتصادی ساکنین و رونق پایه‌های اقتصادی مدینه از طریق ایجاد کسب و کارهای مرتبط با صنعت گردشگری داشته است. ایجاد کاربری‌های جدید نظیر هتل‌ها، رستوران‌ها، کافه‌ها، عملکردهای تجاری مربوط به فروش صنایع دستی، سازمان‌دهی تورهای گردشگری و ... همگی از عواملی هستند که منجر به ایجاد اشتغال و کسب درآمد برای ساکنین شده و به رونق اقتصادی شهر کمک می‌کند.

بهبود وضعیت سایر زیرساخت‌های شهری نظیر شبکه آب، برق، تلفن از دیگر نکات مثبتی است که در بافت تاریخی مشاهده می‌شود به گونه‌ای که عملیات تجهیز روشنایی عمومی، شبکه برق‌رسانی و تلفن موجب افزایش فعالیت‌های تجاری و گردشگری در منطقه شده‌اند. علاوه بر آن با پیش‌بینی شبکه جمع‌آوری فاضلاب درون بافت و همین‌طور راه‌اندازی سیستم جمع‌آوری زباله، کیفیت محیط شهری بهبود یافته است (Ibid). از دیگر موارد که مشاهده می‌گردد بهبود وضعیت تجهیزات شهری است به گونه‌ای که ساختمان‌هایی با کاربری‌های اجتماعی، آموزشی و

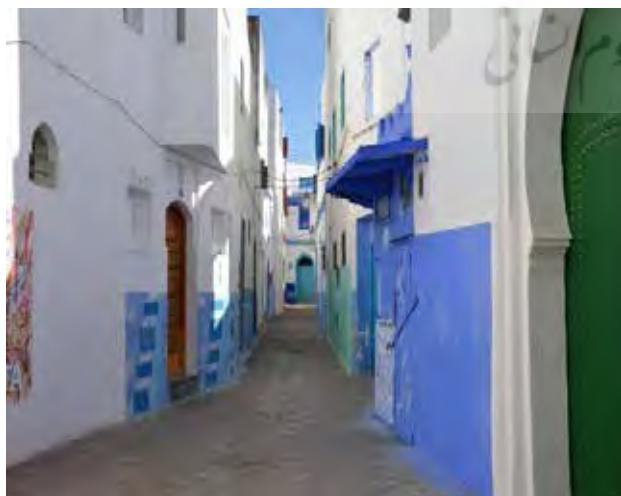
قابل اشاره است. (The Aga Khan Award for Architecture, 1989) از دیگر تأثیرات منفی که باز زنده سازی مدینه اصیله به بار آورده می‌توان به کم‌رنگ شدن عرصه زندگی خصوصی ساکنین، ایجاد الگوهای نامناسب رفتاری به‌ویژه در میان جوانان، تغییر الگوی جمعیتی (افزایش مهاجر و کاهش جمعیت بومی) و نمایشی شدن زندگی مردم و آداب و رسوم سنتی اشاره نمود. علاوه بر آن، این پروژه در بعد اقتصادی نیز تأثیرات منفی را به بافت تحمیل کرده است که از جمله می‌توان به افزایش هزینه زندگی، افزایش قیمت زمین، نوسان درآمد، ورود افراد سودجو و ایجاد مشاغل کاذب و ... اشاره کرد (The Aga Khan Award for Architecture, 1989).

تصویر ۱۳. ایجاد اشتغال برای ساکنین. عکس: سپهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۱۴. نمایش شدن بافت تاریخی. عکس: سپهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

تصویر ۱۵. کم‌رنگ شدن ماهیت محله و عدم پویایی آن.
عکس: سپهیل اسکندرزاده، ۱۳۹۵.

کسب حرفه صنایع دستی درون بافت تاریخی پیش‌بینی شده است. علی‌رغم وجود تمامی موارد مثبتی که در بالا ذکر شد و علناً در راستای حفظ و احیا منظر بومی شهر اصیله گام برمی‌دارد، بازدید از مدینه اصیله ویژگی‌های منفی‌ای را نیز در ذهن بازدیدکننده تداعی می‌کند. به عبارت دیگر اولویت به صنعت گردشگری در باز زنده سازی بافت تاریخی با وجود تأثیرات مثبت زیاد، تأثیرات منفی را به همراه داشته که به چند نمونه از آن اشاره می‌کنیم: مهم‌ترین تأثیر منفی برنامه احیا بر هم خوردن منظر مردمی بومی شهر است. مدینه اصیله امروزه به محلی برای گذران اوقات فراغت اهالی غیربومی تبدیل شده است، در اینجا خانه‌های افراد بومی توسط افراد خارجی و غیربومی خریداری شده و با ایجاد تغییراتی به ویلاهایی که تنها در برخی از اوقات سال مورد استفاده قرار می‌گیرند، تبدیل شده است. در نتیجه چنین اقدامی بافت تاریخی به اثری نمایشی برای گردشگران تبدیل شده و ماهیت حقیقی محله دستخوش تغییر شده است. در این شهر دیگر اثری از حیات جمعی و زندگی فعال شهری به چشم نمی‌خورد، امروز گذرهای خلوت از ویژگی‌های شاخص بافت به شمار می‌رود. علاوه بر آن به دلیل اتخاذ رویکرد قوی فرهنگی در طرح باز زنده سازی، کارخانه‌های صنعتی یا فرصت‌های کاری که به بهبود وضعیت اشتغال جمعیت بیکار منطقه کمک نماید پیش‌بینی نشده است. (Ibid)

درواقع، ارزش‌های بومی به بهانه ایجاد جذابیت گردشگری برای افزایش درآمد کنار گذاشته شده و فرهنگ غیربومی به شهر تحمیل شده است. از دیگر موارد قابل ذکر، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی به ویژه در زمان برگزاری جشنواره فرهنگی-هنری من جمله کلاه‌برداری از گردشگران، ناامنی، توزیع و مصرف مواد مخدر و ...

نتیجه‌گیری

زندگی فعال شهری در آن به چشم نمی‌خورد. در بیانی کلی، رابطه متقابلی میان توسعه گردشگری و باز زنده سازی بافت‌های کهن شهری وجود دارد که پروژه "باز زنده سازی مدینه اصیله" مصداقی است بر این مدعا. گردشگری شهری به‌عنوان ابزاری دوسویه هم می‌تواند آثار مثبتی به همراه بیاورد که در نتیجه آن موجب تجدید حیات بافت تاریخی شود و هم می‌تواند تبعات منفی به همراه داشته باشد.

در شهر اصیله برنامه بازسازی و احیا مدینه به‌صورت تیغی دو لبه در جهاتی منظر بومی شهر را تقویت و در جهاتی نیز مغوشش کرده است. در بعد حفظ و احیا بافت کوچه‌ها و معابر شهر و همچنین بازسازی تک بناهای واجد ارزش برنامه در جهت حفظ بارزش‌های میراثی بومی گام برداشته است. در بعد منظر مردمی و زندگی بومی بافت اما برنامه احیا موجب تغییر در بافت جمعیتی، آداب‌ورسوم سنتی و زندگی سنتی جاری در بافت شده و علناً منظر بومی بافت را مغشوش کرده است. برگزاری مراسم فستیوال هنری سالانه نیز اگرچه در بعد جذب گردشگر و اقتصاد محلی موفق عمل کرده است اما خود موجب بر هم خوردن تعادل فعالیتی سنتی در شهر و از میان رفتن رابطه بومی شهر با بستر و شهر با مردمانش شده است.

در نهایت مطابق با بررسی‌های صورت گرفته می‌توان بیان کرد که با توجه به شخصیت تاریخی و فرهنگی اصیله و موقعیت استراتژیک این شهر و وجود پتانسیل بالای توسعه اقتصادی-اجتماعی، پروژه باز زنده سازی بافت تاریخی اصیله با هدف "حفاظت از بافت کهن با اعطای نقش عمده گردشگری به آن" صورت پذیرفته است. به عبارت دیگر گردشگری شهری به‌عنوان یک فرصت بزرگ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، به‌عنوان محرکی در جهت مداخله در بافت تاریخی اصیله عمل کرده و با تأثیرگذاری بر ابعاد مختلف منظر بومی - همان‌گونه که در بالا ذکر شد - موجبات مرمت و احیای کالبدی بافت تاریخی را فراهم آورده است. اما همان‌گونه که بیان شد چنین اقداماتی تنها تأثیرات مثبت به دنبال نداشته بلکه توجه صرف به مبحث گردشگری و در اولویت قرار دادن این هدف در احیای بافت تاریخی منجر به ایجاد آثار مخرب و منفی به‌خصوص در ابعاد مختلف اجتماعی و فرهنگی در شهر شده است به گونه‌ای که امروزه در اصیله با نگاهی موزه‌ای و نمایشی به بافت روبرو هستیم و اثری از زندگی فعال و باکیفیت شهری در آن به چشم نمی‌خورد. در نتیجه چنین اقداماتی علی‌رغم اینکه محیط مدینه بهبود یافته ولی با توجه به پیامدهای منفی حضور گردشگران در بافت، ساکنین بومی از شهر مهاجرت کرده‌اند و شهر به یک اثر نمایشی تبدیل شده به گونه‌ای که دیگر اثری از

پی‌نوشت

• این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «گردشگری منظر بومی مراکش» است که در سال ۹۵ و ۹۶ در پژوهشکده نظر انجام و سفر مطالعاتی آن به مقصد ۱۲ شهر مراکش در شهریور ۹۵ برگزار شد.

۱. Urban Tourism.

۲. Responsible Tourism.

۳. The Cultural Moussem of Asilah.

۴. Al-Kamara tower.

۵. Raisouni Palace.

فهرست منابع

- آل هاشمی، آیدا. منصور، سید امیر و براتی، ناصر. (۱۳۹۵). زیرساخت شهری و لزوم تغییر نگاه در تعریف و برنامه‌ریزی آن؛ زیرساخت منظرین مفهومی نو در تعریف زیرساختهای شهری قرن بیستویک. *باغ نظر* ۳(۴۳): ۵-۱۸.
- منصور، سیدامیر. (۱۳۸۳). درآمدی بر شناخت معماری منظر. *باغ نظر* ۱(۲): ۷۸-۹۶.
- موحد، ع. (۱۳۸۶). گردشگری شهری، دانشگاه شهید چمران.
- منصور، سیدامیر. (۱۳۸۳). درآمدی بر شناخت معماری منظر. *باغ نظر* ۱(۲): ۷۸-۹۶.
- El Harrouni, Khalid (2000) " Urban Rehabilitation of Historical Areas: The Asilah Medina" Rabat Instituts, Morocco
- Eunice M. Lin,(Ed). Rehabilitation and the Cultural Festival of Asilah retrieved from : <http://web.mit.edu/akpia/www/AKPsite/4.239/asilah/asilah.html> (accessed : 10 jun 2017).
- The Aga Khan Award for Architecture (1989) Rehabilitation Of Asilah , Asilah, Morocco
- Sustainable Tourism / Definitions from <http://www.sustainabletourism.net/sustainable-tourism/definitions>.